

JEREMY RIFKIN: İŞİN SONU

Musa ÇELİK*

Özet

İnsan hayatının devam etmesi anlamında büyük kolaylıklar sağlaması beklenen teknolojik gelişmeler, çalışma hayatını köklü değişimlere zorlamaktadır. Teknolojik ivmenin ekonomik sisteme eklenmesiyle işsiz bir dünyanın kapısı aralanırken, çalışma hayatı hiç olmadığı kadar tahrif olmaktadır. Birçok işkolu yok olurken, yerine yenilerinin geldiği bu “yaratıcı yıkım” sonrası işçiyi yeni fırsatlar mı bekliyor, yoksa emek süreçlerinin parçalandığı, hayatta kalmanın bile lüks olduğu bir çalışma yaşamı mı? Bu sorulara Amerikalı ekonomist Jeremy Rifkin’in “İşin Sonu” (The End Of Work) kitabında yanıt aranmaktadır. Eserin eleştirisinde otomasyon, yapay zekâ gibi teknolojik unsurların merkezi rol üstlendiği çalışma koşullarında hayatta kalmaya çalışan işçinin rolü sorgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 3. sanayi devrimi, homo faber, işin sonu, Jeremy Rifkin, otomasyon

*Arş. Gör., İstanbul Arel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Çizgi Film ve Animasyon Bölümü, musacelik@arel.edu.tr

JEREMY RIFKIN: THE END OF WORK

Musa ÇELİK*

Abstract

Technological developments, which are expected to provide great convenience in terms of the continuation of human life, force the working life to radical changes. While the door to a world without workers is opened with the articulation of the technological acceleration to the economic system, the working life is distorted like never before. After this “creative destruction”, which is replaced by new ones while many industries are disappearing, new opportunities are waiting for the worker, or is it a working life where labor processes are fragmented and even survival is a luxury? Answers to these questions are sought in the book "The End of Work" by the American economist Jeremy Rifkin. In the criticism of the work, the role of the worker trying to survive in working conditions where technological elements such as automation and artificial intelligence play a central role is questioned.

Keywords: 3rd industrial revolution, automation, end of work, homo faber, Jeremy Rifkin

*Research Assistant, Istanbul Arel University, Faculty of Fine Arts, Department of Cartoon and Animation, musacelik@arel.edu.tr

JEREMY RIFKIN: İŞİN SONU

GİRİŞ

İnsanın alet yapan bir varlık haline gelmesinden bu yana uygarlık büyük ölçüde “çalışma” kavramı etrafında yapılandırılmıştır. Paleolitik avcı-toplayıcı ve Neolitik çiftçiden, Ortaçağ zanaatkârına ve geçen yüzyılın montaj hattı işçisine kadar, çalışma günlük varoluşun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. (Rifkin, 1995)

İnsan için yaşamsal bir öneme sahip olan emek Engels’e göre, alet üretmekle başlarken, Arendt emek sürecinin insan bedeninin biyolojik yaşam sürecine karşılık gelen bir etkinlik olarak tanımlar. Yani insan alet kullanan -*homo faber*- bir varlıktır. Polanyi de buna benzer görüşleri savunarak emeği yaşamın yanında yer alan bir insan faaliyetine verilen ad olarak değerlendirmektedir. Oxford English Dictionary’ye göre ise “emek” sözcüğü, toplumun maddi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için fiziksel bir çabanın ortaya konması anlamında ilk kez sanayi kapitalizminin filizlenmeye başladığı 1776’da kullanılmıştır. Yaklaşık bir yüz yıl sonra emek, “üretim sürecine katılan emekçi ve vasıflı elemanların oluşturduğu genel birlik” anlamını kazanmıştır. (Engels, 2016:194 – Arendt, 2018:35 – Polanyi, 2010:120 - Bauman, 2005:27).

Maddi ihtiyaçlarının karşılanması anlamında geçimini temin etmek isteyen insanlar işe alınmaya bağımlıyken, sermaye de kendini yeniden üretmek ve büyütme için onlara yani işçi sınıfına bağımlıydı. Emekçilerin ve sermaye sahibinin ortak buluşma noktası ise sabit, yekpare bir yerden bir yere taşınamayan fabrikalardı. Weber’in “kafes” olarak adlandırdığı bu fabrikalarda sermaye ve emek, “Zenginlikte ve yoksullukta, sağlıkta ve hastalıkta, ölüm onları ayırana dek birleştirildiler. Fabrika onların ortak ikametgâhı, eşzamanlı olarak hem siper savaşı için bir savaş meydanı, hem de umutların ve rüyaların doğal yuvası oldu” (Bauman, 2005:33).

Weber’in “kafes”inden kurtulan işçi sınıfı, teknolojik ivmeye koşut olarak ekonomide yaşanan sert değişimler nedeniyle büyük bir belirsizlik ve tehlikeyle

karşı karşıya kalmışlardır. İnsan emeği ilk kez sistematik olarak üretim sürecinden çıkarılmaktadır.

Sanayii çarklarının ağır ağır döndüğü bir dönemde genç bir çırak Ford'da, hayatını aynı yerde çalışarak sona erdirebileceğini kestirebilirdi. Bauman'ın "Ağır modernite" olarak değerlendirdiği bu zaman diliminin çalışma şartları uzun edimliydi. Yeni dönemde ise yeni nesil sofistike bilgi ve iletişim teknolojileri, çok çeşitli çalışma durumlarına hızla girmektedir. Bu yeni dönemde akıllı makineler, sayısız görevde insanların yerini alıyor, milyonlarca mavi ve beyaz yakalı işçiyi işsizlik sınırlarına zorladığı görülmektedir. (Bauman, 2005:34, Rifkin, 1995:3)

Rifkin, teknolojinin insana karşı olan yapısının "işçisiz" bir dünyayı hayal edilebilir bir hale getirdiğini belirtmektedir. Bauman, hemen hemen hepimiz için tanıdık olan bir işçinin bir yerden bir yere sürüklenen hayatını şu sözlerle aktarmaktadır:

"En son hesaplamalara göre, mütevazı bir eğitim düzeyine sahip genç bir Amerikalı, iş hayatı süresince en az on bir kez iş değiştirme beklentisindedir. Ayrıca, bu 'iş değiştirme' beklentisinin şimdiki kuşağın iş hayatı sona ermeden önce artmaya devam edeceği kesindir. 'Esneklik' günün sloganıdır ve emek piyasasına uygulandığı zaman 'bildiğimiz haliyle' işin sonu, kısa vadeli ve geçici sözleşmelerle ya da sözleşmesiz hiçbir güvencesi olmayan, 'ikinci bir uyarıya kadar' süren konumlarda çalışma anlamına gelir." (Bauman, 2005:35)

Avrupa'da ve daha sonra birçok ülkede kendisine yer bulan sosyal devlet olgusunun işgücümaliyetlerinin sermayesahibine "pahalıya" patlaması nedeniyle bu yükten kurtulmak için şirketler iş güçlerini yeni bilgi ve telekomünikasyon teknolojileriyle değiştirmek için acele etmektedirler. Maliyetleri düşürmek ve kar marjlarını "iyileştirme" peşinde olan sermayedar insan emeğinin yerine makineleri tercih etmektedir. Bu gelişmelerin bir çıktısı olarak paralel işleme ve yapay zekânın üretim sürecin eklenmesiyle yakın zamanda çok sayıda beyaz yakalı çalışanı işinden edecek gibi görünmektedir. (Rifkin, 1995:6-7).

İlk otomasyon dalgasının 1950'lerin sonlarında ve 1960'ların başlarında

sanayi sektörünü etkilediğini aktaran Rifkin, Asea Brown Boveri'nin (ABB) faaliyetlerini yeniden tasarlaması sonucu 50 bin işçinin maaş bordrosundan düşürürken cirosunu yüzde 60 artırdığını kayda düşmüştür. (1995:11).

İlerleyen süreçlerde otomasyon dalgasının etkisi iyiden iyiye hissedilirken 1989-1993 yılları arasında imalat sektöründe 1,8 milyondan fazla işçi işini kaybetmiştir. Bunların çoğu ya Amerikan işverenlerinin ellerinde ya da daha yüksek otomasyonlu tesisleri ve daha ucuz işletme maliyetleri yerli üreticileri daha çok işe zorlayan yabancı şirketler tarafından otomasyonun kurbanı olurken, bunların üçte biri hizmet sektöründe yeni iş bulabilirken ücretlerinde ise yüzde 20 düşüş yaşandığını ilk elden deneyimlediler. (Rifkin, 1995:167).

Yeteneğin Anlamsızlaşması

Edinilen eğitim ve becerilere rağmen işçi, bu yeni ekonomik düzlemde kendisini yetersiz, yeteneksiz ve fazlalık olarak görürken, “Birdenbire, dünyanın her yerinde erkekler ve kadınlar küresel ekonomide ortaya çıkan yeni gelecekte kendileri için bir rol olup olmadığını soruyorlar. Yıllar süren eğitim, beceri ve deneyime sahip çalışanlar, otomasyonun ve bilginin yeni güçleri tarafından gereksiz hale getirilme ihtimaliyle karşı karşıya”(Rifkin, 1995:12).

Rifkin, otomasyonunun işçiyi önünde sonunda ortadan kaldıracağını öngörüsünü Marx'a referans vererek şu sözlerle aktarmaktadır: “Emeğin son... başkalaşımı.” Yani Marx, insan emeği yerine giderek daha karmaşık hale gelen makine ikamelerinin istikrarlı bir ilerleyişini öngördüğünü ve her yeni teknolojik atılımın işçinin işlemlerini giderek daha fazla mekanik işlemlere dönüştürdüğünü, böylece belirli bir noktada mekanizmanın onun yerine geçebileceğini savundu. Bunun nihai bir sonucu makine biçiminde işçiden sermayeye belirli bir emek biçiminin aktarıldığı ve bu aktarım sonucunda kendi emek gücünün nasıl değer kaybettiğini görebilmektedir. Sonuç olarak işçinin makineye karşı mücadelesi var, işçinin emeği makineninki haline gelmektedir. Denilebilir ki yeni işçi sınıfı makinalar olmaktadır. (Rifkin, 1995: 16-17)

İnsan emeğini makinelerle değiştirmeye devam ettikçe, emek üretim sürecinden doğrudan çıkarılarak daha düşük teklif edilebilecek bir yedek işsiz

işçi ordusu yaratılmasının kapısı aralanmaktadır. Bu gelişmeler serbest pazar felsefesine tersti; çünkü daha az üretici ve daha az tüketici satın alma gücüne sahip olma anlamına gelmektedir. Bu da piyasanın “durgunlaşması” anlamına gelmektedir. (Rifkin, 1995)

Otomasyon teknolojisinin, yapay zekânın etkin olarak kullanıldığı iş kollarında işletmeler “yeniden yapılanma” adı altında örgüt organizasyonunu yeniden sağlarken, Sennett bu yapılanma mefhumunu mp3 çalara benzeterek, esnek bir şirkette üretimin sırası istenilen bir şekilde değişebileceğini mimlerken şu noktanın altını çizmektedir:

“İleri teknoloji yazılım programlama firmaları söz konusu olduğunda, kurum, gelecek vaat eden, yenilikçi bir resim görüntüleme programının bir parçasına odaklanıp, sonra görüntülemeyi basitleştiren rutin kod desteği üzerinde çalışmaya dönüp, sonra da ticari olanakları düşünerek devam edebilir. Bu sabit işlevi değil, görev-yönelimli emektir. Doğrusal gelişmenin yerini oradan oraya sıçramaya istekli bir mizaç alır. Bu yeni çalışma şekli işletme dilinde kurumsal katmansızlaştırılma denen şeye izin verir. İşletmeci, taşeronluk sisteminden faydalanarak bazı işlevlerin başka firmalarca ya da başka yerlerde yapılmasını sağlamak yoluyla şirket içindeki katmanlardan kurtulabilir. Şirket bir şişer, bir daralır, firma bir görevden bir diğerine hareket ettikçe çalışan sayısı artırılır ya da eksiltilir.” (Sennett, 2017)

Rifkin yapılanma mefhumunu çalışmasında “damlama teknolojisi” olarak değerlendirirken USX Corporation çalışanları 26 Mart 1991’de ilk elden deneyimlediklerini aktarmaktadır. Şirket, Pennsylvania’daki Delaware Nehri üzerindeki Fairless fabrikasında 2 bin işçiyi işten çıkarırken, Weber’in “kafesi”nde yirmi beş yıldan fazla bir süredir şirkette çalışan kırk altı yaşındaki bir değirmen tamircisi olan Joe Vandegrift, danışman olarak devam ettiği işinde şirket tarafından sağlanan seksen yıkım işinden birine başvurmalarına yardımcı olmaktadır. (Rifkin, 1995: 165).

USX’in Fairless fabrikasındaki işten çıkarılan işçilerin çoğu iş bulmakta

zorlandığını aktaran Rifkin (1995:166) birçok işçinin bölgede birkaç yıl önce evlerinde 30.000 doları aşan maaşları alan erkekler ve kadınların, saatte 5 dolara kapıcı ve güvenlik görevlisi olarak iş buldukları için kendilerini şanslı gördüklerine değinmektedir. Emek sürecinin parçalandığı, iş bulmanın güçleştiği bu mahallelerde ise hâkim olan atmosfer: alkolizm, uyuşturucu kullanımı ve suç!

“Eş istismarı ve boşanma vakaları da öyle. Penceresinden, şimdi sessiz olan yüksek fırından görkemli bir şekilde yükselen dokuz bacaya bakan Vandergrift, kaybın yasını tuttu. ‘Titanik'im dedi, ‘batan benim gemim.’” (Rifkin, 1995:166)

İstihdama ilişkin verilerin hükümet tarafından genellikle yanıltıcı ve ortaya çıkan işsizlik sorununun gerçek boyutlarını maskeleydiğine söyleyen Rifkin, “Örneğin, Ağustos 1993'te federal hükümet, 1993'ün ilk yarısında Amerika Birleşik Devletleri'nde yaklaşık 1 milyon 230 bin iş yaratıldığını duyurdu. Söyleyemedikleri şey, 728 binin -yaklaşık yüzde 60'ı- yarı zamanlı olduğuydu. Çoğunlukla düşük ücretli hizmet endüstrilerindedir. Yalnızca Şubat 1993'te, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaratılan 365 bin işin yüzde 90'ı yarı zamanlıydı ve bunların çoğu tam zamanlı işveren arayışında olan kişilere gitti. Giderek artan bir şekilde, Amerikan işçileri sırf hayatta kalmak için çıkmaz işlere razı olmaya zorlanıyor” (1995:167).

Sendikaların Etkisinin Azalması

Serbest piyasanın yıkıcı etkilerine karşı işçi lehine “hakem” görevi gören sosyal devlet olgusunun en önemli kazanımlarından birisi olan sendikal hareket etkisini yavaş yavaş kaybetmiştir. İşçilerin birbirlerine uzun süre eşlik edecekleri göz önüne alındığında işverene karşı girişilen mücadelelerin, açık hesaplaşmaların ve bazen de ateşkes ve uzlaşmanın vuku bulunduğu bir hareket olarak önemini belli etmektedir. Sendikalar, işçilerin bireysel güçsüzlüğünü kolektif pazarlık gücüyle yeniden biçimlendirerek işçileri zayıf düşüren düzenlemeleri işçi haklarına uygun hale getirirken işverenlerin manevra özgürlüğüne kısıtlamalar getirecek şekilde yeniden düzenlemek için

savaşmaktadırlar. (Bauman, 2005:35).

İşçiyi işverene karşı koruyan sendikal hareket 1970'lerin sonlarından başlayarak 1980'lerin başlarında çözülmeye başladı. Buna etki eden nedenlerden birisi ise yurtdışında sert bir rekabetle karşı karşıya olan ve yurtiçinde gittikçe bir dizi işkolunu işgücünü yerinden eden teknolojiler ve diğer ülkelerdeki ucuz işgücü havuzuyla donanmış olan Amerikan şirketleri, örgütlü işçilerin etkisini zayıflatmak ve işçilerin maliyetini düşürmek için uyumlu bir girişim başlatmışlardır. (Rifkin, 1995:169-170).

Rifkin, işçinin işverene karşı “pazarlık masasında” elinin zayıflamasına paralel olarak maaşlarda da azalma görüldüğünü söylemektedir. Devamında, 1960'larda ve 1970'lerde sendikaların faal olduğu alanlarda ücret dondurmaları ve ücret kesintileri yaşanmadığının bilgisini veren yazar, dünyadaki gelişmelere koşut olarak sendikaların ilk kez 1981-1982 yıllarında zemin kaybetmeye başladığını belirtmektedir:

“1982 yılında toplu pazarlık yapan sendikalı işgücünün yüzde 44'ünden fazlası, on yılın geri kalanında bir emsal teşkil ederek, ücretlerin dondurulmasını veya kesintiye uğramasını kabul etti. 1985'e gelindiğinde, yeni iş sözleşmelerinin kapsamına giren tüm işçilerin üçte biri başvuruyordu. Ücretlerin dondurulması veya ücretlerin düşürülmesi sendika temsilciliğinin toplam işgücüne oranla düşmesiyle, Amerikan işçilerinin çıkarlarını işverenlerle temsil edecek etkili bir sesi kalmadı. Ekonomi Politikası Enstitüsü, tek başına imalat sektöründe sendikasızlaşmanın ücretlerin yüzde 3,6 veya daha fazla düşürülmesi anlamına geldiğini tahmin ediyor.”
(Rifkin, 1995:168)

Yeni Dönemin Aristokratları

Bilginin üretimde merkezi bir rol üstlenmesi sonucu sanayi kapitalizminin iki önemli grubu sermaye sahipleri ve emekçilerin önemi eskiye nazaran azalmaktadır. Rifkin, 1920'de bir otomobil üretim maliyetinin yüzde 85'inin üretim işçilerine ve yatırımcılara gittiğini belirtirken bu oranının 1990'a gelindiğinde bu iki grubun yüzde 60'tan az aldığını belirtirken pastadan aslan

payının yeni dönemin simgeleri olan tasarımcılara, mühendislere, stilistlere, planlamacılara, stratejistlere, finans uzmanlarına, icra memurlarına, avukatlara, reklamcılara, pazarlamacılara ve benzerlerine tahsis edildiğini vurgulamaktadır. (1995:175-176).

İnsanın maddi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için fiziki bir etkinlik olarak değerlendirilen emeğin nüfuzu önemli ölçüde azaldığından, bilgi çalışanları ekonomik denklemde daha önemli grup haline gelmektedir.

Yüksek teknolojiye dayalı bu çalışma ortamında yeni bilgi çalışanların kritik becerilere sahip olması beklenmektedir. Teknolojinin, yapay zekânın merkezi rol oynadığı hizmet sektöründe çalışan sınıf yeni aristokrasiyi oluşturmaktadır. Yüksek rakamlara çalışan bu sınıfın serveti arttıkça çok sayıda alt düzey hizmet çalışanın ekonomik koşulları azalmakta ve her endüstriyel ülkede sahipler ve olmayanlar arasında yeni ve tehlikeli bir bölünme yaratmaktadır. (1995:175-176).

Yukarıyla aşağı sınıf arasındaki bariz bölünmeyi ya da eşitsizliğin görünen yüzleri New York, Berlin, Londra ve Paris gibi şehirler olmaktadır. Yeni dönemi Bennett Harrison ve Barry Bluestone'a referans vererek aktaran Rifkin:

"İşgücü piyasasının üst kademesi yöneticileri, avukatları, muhasebecileri, bankacıları, iş danışmanlarını ve günlük görevleri iş dünyasının merkezinde yer alan teknik olarak eğitilmiş diğer insanları içerir. Küresel şirketin ve bunlarla açıkça bağlantılı kurumsal hizmetlerin kontrolü ve koordinasyonu... İşgücü piyasasının dibinde, kolektif işlevi üst kademedeki işçilere hizmet sunmak olan diğer, daha az şanslı olan şehir sakinleri havuzu vardır... Bunlar, sofraları bekleyen, yemek pişiren, her şeyi satanlardır. Düzinelerce yeni otelde kıyafet için ofis malzemeleri, yatakları ve banyo örtülerini değiştiriyor, gözetim hizmeti ve çocuk bakımı sağlıyor ve şehrin hastanelerinde, sağlık kliniklerinde, okullarında ve belediyenin kendisinde alt düzey istihdam sağlıyor." (1995:176)

İnsanlığın önünde yeni ürün ve hizmetlerin akışını kanalize eden bilgisayarlar ve robotlarla ışıltılı bir yüksek teknoloji toplumunun hayaletini gördüğüne değinen Rifkin: (1995:181).

“Temiz, sessiz ve aşırı verimli olan Bilgi Çağı'nın yeni makineleri, dünyayı parmaklarımızın ucuna getirerek, bize çevremiz ve doğanın güçleri üzerinde sadece bir asır önce hayal bile edilemeyecek kadar bir kontrol sağlıyor. Yüzeyle, modernize edilmiş yeni bilgi toplumu, erken sanayi döneminin Dickensçi koşullarına çok az benzerlik gösteriyor gibi görünüyor. Otomatikleştirilmiş iş yeri, güçlü yeni zihin makineleriyle, insanlığın zahmetsiz ve zorluklardan uzak bir yaşam hayaline bir yanıt gibi görünüyor. Pek çok toplulukta, İkinci Sanayi Çağı'nın yetersiz aydınlatılmış fabrikaları ortadan kayboldu. Hava artık endüstriyel dumanlarla kaplı değil; zeminler, makineler ve işçiler artık yağ ve kirle kaplanmış değil. Canlı fırınların tıslaması ve dev makinelerin aralıksız takırtıları artık uzak bir yankıdır. Onların yerine, devreler ve yollar boyunca bilgiyi hızlandıran, hammaddeleri bir mal bereketine dönüştüren bilgisayarların yumuşak vınlaması duyulabilir”

İşgücünde Dış Kaynak Kullanımı

Rifkin'in Üçüncü Sanayi Devrimi olarak değerlendirdiği bu dönemde şirketler, mal ve hizmetler için dış tedarikçilerle sözleşme yaparak işgücü maliyetlerini düşürmektedir. Böylelikle şirketlerin sendikaları bypass etmesine olanak sağlanırken işçiler, piyasada düşük ücretlere, güvencesiz emek koşullarının hâkim olduğu bir yapıyla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Dış kaynak kullanımı, Japon ekonomisinde kalıcı bir özellik haline gelirken ve Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da giderek daha popüler hale gelmektedir. 1990'larda Paine Webber tarafından yürütülen bir araştırmaya göre, çelik endüstrisindeki işgücünün yüzde 18'inden fazlasını artık taşeronlar için çalışan işçiler oluşturmaktadır. (Rifkin, 1995:192).

Dış kaynak kullanımı profesyonel istihdamı da geçici hale getirmektedir. Rifkin, Executive Recruiter News, 125 binden fazla profesyonelin her gün geçici olarak çalıştığını belirtmektedir. Sadece sanayi sektöründe değil hizmet sektöründe de dış kaynak kullanımına rastlanmaktadır. Uzmanlıkları nedeniyle, yüksek teknoloji bilgi ekonomisinde iş güvensizliğine karşı bağışık olduğu

düşünülen bilim adamları bile geçici çalışmaya indirgenmektedirler. Rifkin sözlerinin devamında:

“Bilim adamlarını Johnson & Johnson'dan Miller Brewing Company'ye kadar çeşitli şirketlere kiralama konusunda uzmanlaşmış geçici bir ajans olan On Assignment Inc, ülke çapında kiralamaya hazır 1.100'den fazla kimyager, mikrobiyolog ve laboratuvar teknisyenine sahiptir. Kısa bir süre önce Frito Lay, üniversite eğitimi almış bir teknisyenden en yeni tortilla yongasının gevrekliğini test etmesini istedi ve On Assignment'ın profesyonel teknisyenlerinden biri kırk sekiz saat içinde gönderildi, bu da şirkete iş için tam zamanlı bir daimi çalışan işe alma maliyetinden tasarruf sağladı.” (1995:193)

Rifkin'in “İşin Sonu” başlıklı çalışmasına dair değerlendirmede sona gelinirken içinde olduğumuz döneme dair işçilere yeni gelir kapısının aralanması için yeni iş alanlarının yaratılması gerektiğine değinerek:

“İnsanlık tarihinin tarihi bir kavşağına hızla yaklaşıyoruz. Küresel şirketler artık daha küçük bir işgücü ile eşi görülmemiş miktarda mal ve hizmet üretme yeteneğine sahiptir. Yeni teknolojiler, dünya tarihinde nüfusun benzeri görülmemiş seviyelere yükseldiği anda, bizi neredeyse işçisiz üretim çağına getiriyor. Artan nüfus baskıları ile azalan iş fırsatları arasındaki çatışma, gelecek yüzyılda ortaya çıkan yüksek teknolojili küresel ekonominin jeopolitiğini şekillendirecek” (1995:207).

SONUÇ

İnsanın doğaya yaratıcı bir varlık olarak müdahale etmesinden bu yana uygarlık, büyük ölçüde “çalışma” kavramı etrafında yapılırken, avcı-toplayıcı, çiftçi, zanaatkâr ve geçen yüzyılın montaj hattı işçisine kadar, çalışma her zaman insan hayatının ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Toplumun maddi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için fiziksel bir çabanın ortaya konması anlamında ilk kez sanayi kapitalizminin filizlenmeye başladığı 1776'da kullanılan emeğin merkezde olduğu çalışma hayatı, zaman içerisinde

birçok değişime uğramıştır. Bauman'ın "ağır modernite" olarak değerlendirdiği bu dönemde genç bir çıracak hayatını aynı yerde çalışarak sona erdirebileceğini kestirebilmesi mümkündür.

Bugüne gelindiğinde yeni nesil sofistike bilgi ve iletişim teknolojileri, yapay zeka, otomasyon gibi unsurların üretim araçlarına eklenmesiyle sayısız görevde insanların yerini alan bu makineler milyonlarca mavi ve beyaz yakalı işçiyi işsizlik sınırlarına zorladığı görülmektedir. Güvencesiz çalışma koşullarının hâkim olduğu bir ortamda işçiyi yeni dönemde kendisine dair bir rol olup olmadığına dair sert sorularla karşı karşıya kalmaktadır.

Sermaye sahibinin "işçisiz bir çalışma hayatı" nı düşlemesinin mümkün hale geldiğini savunan Rifkin, sendikal hareketlerin etkisinin azalması, maaşlarının düşmesi, kısa vadeli çalışma hayatı, dış kaynak kullanımı gibi unsurların da burada belirleyici bir rol oynadığını savunmaktadır.

Sonuç olarak Rifkin, işçinin çalışma hayatındaki rolünü sorgularken, artan nüfusa rağmen işçisiz bir üretim çağına girdiğimizi, artan nüfus baskıları ile azalan iş fırsatları arasındaki çatışmanın, gelecek yüzyılda ortaya çıkan yüksek teknoloji küresel ekonominin jeopolitiğini şekillendireceğini öngörmektedir

Kaynakça

Arendt, H. (2018). *İnsanlık Durumu*, İstanbul: İletişim Yayınları

Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Engels, F. (2016). *Doğanın Diyalektiği*, Ankara: Sol Yayınları.

Polanyi, K. (2009). *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Rifkin, J. (1995) *The End Of Work: The Decline Of The Global Labor Force And The Down The Post Market Era*, New York: A. Jeremy P. Tarcher/Putnam Book Pablished by G.M. Putnam's Sons.



Sennett, R. (2017). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. (Çev: Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

